

Всеволод Нестайко – майстер пригодницької прози

Лілія Овдійчук,

кандидат педагогічних наук,

голова Рівненської філії ЦДЛДЮ

У статті проаналізовано трилогію В. Нестайка «Тореадори з Васюківки» як зразок пригодницької прози для дітей. Автор визначила характерні риси твору: оригінальну композиційну будову, наявність «хронотопу пригод», гумористичний характер оповіді, колоритність персонажів, індивідуалізовану мову героїв та розкрила причини популярності книжки серед читачів-підлітків.

Ключові слова: пригодницька проза, композиція, хронотоп пригод, гумористичний характер оповіді, трилогія «Тореадори з Васюківки», Всеволод Нестайко.

Всеволод Нестайко – класик дитячої літератури, який органічно вписався у сучасний літературний процес своїми новими та оновленими творами. Він автор 30-ти різножанрових художніх текстів: повістей, оповідань, казок, п'єс. Талановиті твори, написані в радянський період, автор перевидав у новій редакції, вдихнувши в них нове життя і позбавивши ідеологічних нашарувань. Зокрема це трилогія «Тореадори з Васюківки», повісті «Одиниця з обманом», «П'ятірка з хвостиком». Уже за часів незалежної України Всеволод Нестайко написав більше десятка нових цікавих творів: повісті «Супер «Б» з «фрикадельками», збірку детективів «Таємничий голос за спиною», повість «Казкові пригоди Грайлика», «Чарівний талісман», повісті-казки «Чорлі», «Чарівні окуляри», детективну казку «Ковалі Щастя, або Новорічний детектив», продовження популярної повісті «Найновіші пригоди Колі Вуханя та Колька Колючки», «Дивовижні пригоди незвичайної принцеси» та ін.

Всеволод Зіновійович один із перших «живих класиків», чії твори з'явилися у шкільній програмі. Це були «Тореадори з Васюківки», де головні персонажі – не пригладжені штамповані піонери-відмінники, а звичайні, оптимістичні й веселі хлопці-непосиди, шукачі пригод. Такий прорив у найбільш консервативній галузі – літературній освіті – стався уже в 90-ті роки, коли Україна звільнялася від радянських абсурдних догм і концепцій завдяки колективу науковців, методистів, учителів під керівництвом Н. Волошиної.

Нині за шкільною програмою [2] учні 6-их класів вивчають твір «Тореадори з Васюківки» (окремі розділи). У списку додаткової літератури для читання автори програми пропонують п'ятикласникам такі тексти В. Нестайка: «Чарівний талісман», «Неймовірні детективи», «Казкові пригоди й таємниці», а шестикласникам – «Таємниця трьох невідомих», «Пригоди Робінзона Кукурузо», «Незнайомиць з 13 квартири», тобто усі три частини роману про тореадорів з Васюківки.

За більш ніж півстолітній шлях у літературі про творчість Всеволода Зіновійовича написано десятки критичних статей, оглядів (В. Дончик, В. Костюченко, В. Неділько, Б. Чайковський, Ю. Ярмиш, Ю. Ячейкін), методичних розробок (Л. Башманівська, І. Возняк, Н. Головецька, Т. Караменова, Л. Мандзій), в яких розглянуто різноаспектні особливості знаменитої трилогії, казкових творів про Лісову школу і пригоди Колі Вуханя та Колька Колючки, «У Країні Сонячних Зайчиків», повістей «Одиниця з обманом» та «П'ятірка з хвостиком». Творчість митця такого масштабу чекає свого дослідника, оскільки уже давно назріла монографічна праця, присвячена Всеволоду

Зіновійовичу. Ця стаття є спробою проаналізувати трилогію «Тореадори з Васюківки» відповідно до характерних ознак пригодницького жанру.

Всеволод Зіновійович – майстер пригодницького жанру. Літературознавці виокремлюють пригодницьку прозу (романи, повісті) за сюжетною або тематичною ознакою. Пригодницька література частіше репрезентується романами і повістями, рідше – оповіданнями та новелами. Наприклад, пригодницький роман – це твір, «сюжет якого насичений незвичайними подіями і характеризується несподіваним їх поворотом, великою динамікою розгортання. Для Р. п. характерні мотиви викрадення, переслідування, атмосфера таємничості й загадковості, ситуації припущення й розгадування» [1, с.597].

Багато рис пригодницької літератури характерні й для текстів Всеволода Нестайка. Улюблена тематика його творів – пригоди, дитинство і школа. З інтерв'ю газети «День» дізнаємося про непосидючу вдачу, неспокійний характер, про дитячі мрії Нестайка стати капітаном далекого плавання або письменником (перше бажання було значно сильнішим і не реалізувалося через зорову ваду: дальтонізм), про захоплення пригодницькими творами Марка Твена, Джека Лондона, Жуля Верна – пригоди, Миколи Труבלіні, Бориса Житкова. Звідси виток його творчості: «А коли я став по-справжньому дорослим, мені страшенно захотілося повернутись назад у дитинство – догратися, досміятися, добешкетувати ... Вихід був один – стати дитячим письменником. Так я й зробив. І, пам'ятаючи своє невеселе дитинство, я намагався писати якомога веселіше. Написав я чимало книжок. Але чи не з найбільшою насолодою я писав про пригоди Яви і Павлуші. Все почалося сорок років тому з двох оповідань «Пригода в кукурудзі» і «Тореадори з Васюківки», що були надруковані 1963 року. Хлопці виявилися такими меткими й непосидючими, що примусили мене одразу ж написати повість «Пригоди Робінзона Кукурузо» (1964). А тоді повість «Незнайомиць з тринадцятої квартири» (1966). І нарешті – повість «Таємниця трьох невідомих» (1970), що й склали роман-трилогію ...» [4]

Пригодницькі твори Нестайка мають оригінальну композиційну будову, для них характерні романтика пригод, авантюризм, гумористичний характер оповіді, колоритні персонажі, багата мова.

Нестайко – майстер композиції. У трилогії «Тореадори з Васюківки» перші дві частини розказані Павлушею Завгороднім, третя – Явою Ренем. У середині цих композиційно об'єднаних повістей є ретроспективні розділи, які випадають з основної оповіді, але є асоціативним її доповненням чи поясненням.

Наприклад, розповідь про започаткування театру у Васюківці, постановку «Ревізора» переривається спогадами, звідки це все почалося. Наступні кілька розділів присвячені літнім канікулам у Києві, коли друзі випадково потрапили на кіностудію і знімалися в кіно. Або ж у третій частині Ява Рень згадує, чому і як вони посварилися з Павлом, найкращим товаришем. Окрім того, є вставні історії, як-от: легенда про Горбушину могилу, історія про дот часів Другої світової війни. Таке зміщення подій у часі і просторі дає читачеві інформацію про історію села, а також створює додаткові мотиви для пригод Павлуші і Яви. Невтомна фантазія автора через Яву (переважно) і Павлушу постійно продукує ідеї, які стають точкою відліку нових несподіванок.

Події відбуваються одночасно в різних місцях. Наприклад, Ява перебуває на «безлюдному» острові, а в цей час Павлуша повертається додому. Що відбувається з кожним персонажем – про це розповідь у двох розділах, причому ситуації, у які потрапляють хлопці, перетинаються. Кожен розділ має назву. Це називні, питальні, спонукальні (часто окличні) речення, які мають гумористичне забарвлення й, відповідно до вимог жанру, інтригують читача. Наприклад, «Шукаємо царя – незнайомця з тринадцятої квартири. Зустріч у театрі. Велич і падіння Яви Реня», – така назва розділу п'ятого другої частини; «У хаті Гребенюків. Ой, нога, нога! Безславно додому. Все плутається» – назва двадцять третього розділу третьої частини.

У кожному розділі є свої мінізав'язка, кульмінація, розв'язка, окрім того, у кожній з трьох частин є найбільш напружений епізод (кульмінаційний), який кардинально впливає на подальшу долю героїв. Наприклад, у першій частині таким є епізод про неявку Івана Реня на екзамен. Після цього Ява отримав суворе покарання: його дід нікуди не випускав із двору і змусив ревно трудитися. Така ж трудова терапія чекала Павлушу, який вирішив підтримати друга – і не поїхав на море, куди вони збиралися разом. Це викликало у батьків справедливий гнів і, як наслідок – батько давав синові «таку нагузочку на день, що добрий наймит не впорався б».

У другій частині кульмінаційний епізод пов'язаний із чужим годинником, який хлопці мали повернути власникові. Усі наступні пригоди в Києві – це пошуки незнайомця із тринадцятої квартири.

Третя частина має кульмінаційну точку – повинь та її наслідки для головних персонажів: відновлення дружби і хвороба Яви.

Така композиція інтригує читача, утримує увагу, водночас вона забезпечує втілення авторської ідеї: дружба – найбільша цінність, яку зберегли хлопці, незважаючи на випробування, перешкоди, помилки, промахи. Розповідь від першої особи дозволяє автору умотивувати задуми, вчинки, дії головних персонажів.

Час і простір обумовлюються пригодницьким жанром. Основним є «хронотоп пригод». Усі події відбуваються в межах села Васюківки та у Києві протягом більш-менш чітко означеного періоду: два роки навчання – 5–6 класи – і, відповідно, літні канікули. Проте локальний простір – це безпосереднє місце пригод: свинарник (де будувалося метро), пасовисько (де відбувався поєдинок тореадорів з коровою Контрибуцією), кладовище (де хлопці збиралися викопати шаблю і пістоль з могили якогось козака), лаврська печера (де мали забрати годинник артиста), дот (де повинні були отримати інструкцію). Протягом одного дня іноді відбувається кілька пригод, які є наслідком Явиних ідей. Адже для їх реалізації необхідні дії, які не входять у плани інших осіб, у тому числі й дорослих. Усі етапи: прийняття рішення, підготовка й

реалізація дуже рідко відбуваються, оскільки часто трапляються перешкоди: втручання дорослих або ж інші несподіванки (свиня провалилася у їхнє «метро», на кладовищі кіт засвітив очима і своїм диким криком злякав шукачів пригод). Проте є пригоди, які розтягуються майже на всю повість. Зокрема йдеться про другу, де хлопці, розшукуючи власника годинника, потрапляють у різні ситуації: приємні і не зовсім.

Час, звісно, не деталізується. Але зв'язки між частинами твору і, відповідно, пригодами, встановлюються за допомогою фраз: «На другий ранок після трагедії в кукурудзі ...»; «І коли зайшло сонце, я вирушив...»; «Вечір. Одинадцять година»; «Ранок почався з несподіванки» тощо. [Тут і далі цитується за вид. 6]

Всеволод Нестайко має певні секрети у творенні образів. Характеристика головних персонажів виявляється у вчинках, дії. Активність, невичерпна, бурхлива фантазія, бажання зробити якийсь неординарний вчинок, відвага, безрозсудна сміливість – ось основні риси Яви і Павлуші. Зворушливо описана щира дружба, самопожертва, абсолютно взаємопідтримка. Важлива й самохарактеристика: «Ми ... з тобою, Павлушо, хлопці неабиякі. Справді, без брехні, ми такі хлопці з фантазією», «... Ява весь час вигадував різні штуки-викабулки заради нашої слави». Оцінка іншими персонажами іронічна. Дід Салимон висловлюється цілком об'єктивно: «Ото хлопці! Орли! Соколи! Гангстери, а не хлопці! Нема на них буцегарні»; «шелегейдики», «шмарогузи». Дід Варавка, який виховував Яву (бо, як наголошує автор, батьки не мали часу за роботою й громадськими обов'язками), дає дошкульні і суворі, але справедливі характеристики: «Знайдибіда, авантюрист шмаркатий!», «убоїще», «анциболотники». «шминдрики», «катові гаспиди». Ще одна дуже оригінальна, з відтінком чорного гумору оцінка, висловлена Галиною Сидорівною: «Якщо я не доживу до кінця навчального року, то тільки завдяки їм». Попри суворість і майже щоденні виставляння з класу, Ява і Павло люблять свою вчительку за справедливість і постійну турботу, справжню любов до вихованців. Адже коли хлопці посварились, Галина Сидорівна активно, але делікатно і утаємничено мирила їх (разом із Ганею Гребенюк та лейтенантом Пайчадзе).

Попри бажання слави, Ява і Павлуша реально і самокритично оцінюють свої здібності до навчання, знання з різних предметів. Проте сумують вони недовго. Нові пригоди ваблять хлопців значно більше, ніж відмінні оцінки у щоденнику.

Позасюжетні компоненти – описи – небагатослівні. Характерні пейзажні замальовки, які можна назвати озвученими, оскільки картина (наприклад, літнього ранку) не тільки зорова, а й слухова: олюднена і є віддзеркаленням настрою персонажа або, навпаки, повним його контрастом: «Ранок був сонячний і лискучий, як нові черевики. Не ранок, а пісня. Та серце моє не співало, ні. Прокинувшись, я згадав Яву». [6, с.70]

Іскрометний гумор Нестайка притаманний усім творам більшою чи меншою мірою. Найбільше він проявляється в описах зовнішності, характеристиках, в емоційній оцінці того, що відбувається, у манері оповіді, діалогів, монологів: «Мужні наші обличчя сповнені героїзму і відваги», «Він почав бігти, поміюмо, ще в небі», «У голові було порожньо, як у старця в кишені», «Відмінники люди позитивні, але без фантазії». А от якими словами винагороджує друга Ява у період конфлікту: «довбеха, перевертень, зрадник нещасний, іскаріотський Павлуша». Самокритика героїв дуже щира і викликає посмішку в читача: «і ще я зрозумів, що нічого в усьому цьому не петраю, як королева», «справжнісінький бовдур». Основна тональність розповіді гумористична. Відчувається

наслідування М. Гоголя, у чому автор сам зізнається у третій частині, (примітці), коли описує, які це «прекрасні люди» Іван Васильович і Павлом Денисович: «Прекрасний письменник Гоголь, і повість його «Як посварилися Іван Іванович з Іваном Никифоровичем» – блискуча повість, але далі писати «під Гоголя» не можу, не вистачає порогу». Вибачайте, далі писатиму вже, як умію. (примітка Яви Реня)». [б. с.355] Гоголівським стилем послуговується й Павлуша у двох попередніх розділах. Зокрема, це риторичні питання, питальні і стверджувальні речення, адресовані читачеві: «Ви, звичайно, знаєте, що є такий острів – Ява», «Ви не були на нашому баштані? О-о! Тоді ви нічого не знаєте», «Ох і довбанка у діда Варави!», «Та хіба міг я, скажіть, поїхати сам у табір до моря після цього?! Нізащо. Ніколи в світі!».

Уже більше чотирьох десятиліть повісті про пригоди Яви і Павлуші не втрачають слави найбільш популярної книжки для читання підлітками. У чому ж секрет твору?

Напевне, у щирості і мудрості, у дитинному сприйнятті світу. Автор сам зізнається: «Я пишаюся, що не вийшов із дитинства, що зберіг дитячу душу. Це підтримує мене в нашому жорстокому світі і дає сили творити».

Справжні талановиті твори «не старіють», вони стають класикою, займають свою нішу у національній і світовій літературі. Це стосується і творів Нестайка. Тому нова редакція «Тореадорів з Васюківки», зроблена за порадою І. Малковича, викликала бажання з'ясувати мотиви такого рішення. Автор про це говорить сам: «Спершу я вагався, але він мене таки вмовив, і я вирішив зробити нову редакцію, тобто прибрати ідеологічне нашарування. Але піонерів лишив — усе редагувалося дуже обережно. Додав кілька нових гумористичних епізодів і трохи переробив кінцівку — в нинішньому варіанті вона не патетична, як колись, а з усмішкою. Книжка закінчується тим, що мої герої всміхаються — і це добре, тому що для дітей гумор надзвичайно важливий.» [7]

Навіть побіжний аналіз двох авторських редакцій трилогії [5,6] виявляє такі суттєві зміни. Насамперед вони стосуються лексики, яку автор осучаснив, зробив ближчою нинішнім підліткам, у другій авторській редакції слова «молодчинка» замінено на «молоточок», «здорово» відповідно на «класнючо», «товариші-громадяни» – на сучасніше «панове-товариство», «здрассте вам» на «бонжур, мадам», «батьорі піонерські голоси», стали просто «батьорими голосами», «солдати» стали «воїнами». Окрім того, історичні реалії змінилися, тому автор відправляє Явиних батьків не в Чехо-Словаччину, як у першому варіанті, а в Чехію, назви київських вулиць осучаснилися: вул. Свердлова стала вул. Прорізною, площа Ленінського комсомолу – Європейською площею тощо... Київські юннати на острові Переєкзановки із Явою та Павлушею (у першому варіанті) співають, окрім українських народних пісень, «революційні, старі комсомольські і

сучасні, і пісні з кінофільмів», у новому варіанті – «і українські, і сучасні, і з мультфільмів, і з кінофільмів». Оксана читає просто вірші, а не вірші Маяковського. А один із персонажів Папуша (приїжджий київський рибалка) у сучасному творі утопив у озері не «ружжо», а «ружжо», оскільки це більш притаманна просторічна форма цього слова і природніше передана на письмі.

Автор вилучає кілька епізодів: на весіллі у Галини Сидорівни і лейтенанта Пайчадзе тости виголошують усі, без вказівки на посадові ранжування. Окрім того, Нестайко додав кілька епізодів гумористичного змісту, проте з підтекстом. Наприклад, артист розповідає одну історію зі свого багатого на різні події життя, Яві сниться сон, у якому «беруть участь», окрім однокласника Антона Мацієвського, знавця фізики, ще й історичні особи, вчені Ломоносов і Лавуазьє, які докірливо хитають головами в бік недоучки Яви ... Змінена й кінцівка. Нестайко додав полілог про майбутнє трьох героїв. Можливо, трохи дидактичне звучання, але зрозуміліше сучасним дітям, ніж Ганька-кулеметниця із фільму про Чапаєва.

Аналізована трилогія – один із найпопулярніших творів у дитячому читанні. Про це свідчать формуляри читачів у дитячих бібліотеках, цей факт визнають і вчителі, і студенти-філологи (з власного шкільного читацького досвіду та як практиканти). Твір внесений до особливого Почесного списку Г.Х. Андерсена як один з найвидатніших творів сучасної дитячої літератури.

Непересічний талант і майстерність письменника забезпечили йому творче довголіття. Нестайко не переставав творити до останніх днів життя, а коли не мав змоги записувати, диктував дружині нові сторінки. Те, що творчість Всеволода Зіновійовича давно визнана не тільки в Україні, а й у світі, засвідчує, що це справжній великий самобутній талант, який робить честь нашій літературі, адресованій найбільш вибагливій публіці – підліткам.

Література

1. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. – К. Видавничий центр: Академія, 2007. – 752 с.
2. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Українська мова; Українська література. 5–9 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013. – 160 с.
3. Кацун Юлія (2003-01-29). . *Щоденна всеукраїнська газета «День»*. Архів за 2013-06-22. Процитовано 2011-12-18.
4. Нестайко Н. Тореадори з Васюківки. Трилогія про пригоди двох друзів / В. Нестайко. – К.: Веселка, Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 437 с.
5. Нестайко Н. Тореадори з Васюківки. Трилогія про пригоди двох друзів. Нова авторська редакція з новими епізодами. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2009. – 542 с.
6. Сорокопуд Вікторія Джерело: «Дзеркало тижня» 5–19 серпня 2006 р. Чарівний світ Всеволода Нестайка: від тридцятирічної короли Контрибуції і чарки луципера до свиної фірми «Рилос» і пошуку «скоробагачьОвських» скарбів.

В статье проанализирована трилогия В. Нестайко «Тореадоры из Васюкивки» как образец приключенческой прозы для детей. Автор определила характерные черты произведения: оригинальное композиционное построение, наличие «хронотоп-приключений», юмористический характер повествования, колоритность персонажей, индивидуализированную речь героев и раскрыла причины популярности книги среди читателей-подростков.

Ключевые слова: приключенческая проза, композиция, хронотоп приключений, юмористический характер повествования, трилогия «Тореадоры из Васюкивки», Всеволод Нестайко.

The article analyzes the trilogy V. Nestayko "Toreadors from Vasyukivka" as an example of prose adventure for children. The author has identified the characteristics of the work: the original compositional structure, the presence of "time-space adventure", a humorous tale character, colorful characters, individualized language and characters revealed reasons for the popularity of the book among teenage readers.

Keywords: adventure prose composition, time-space adventure comic character narrative trilogy "Toreadors from Vasyukivka" Vsevolod Nestayko.